

Ranko Bugarski

**AZ ALKALMAZOTT
NYELVÉSZET FOGALMA
ÉS JELENTŐSÉGE**

Az alkalmazott nyelvészet fogalmának vizsgálata két kapcsolatban álló, de viszonylag független szempontból lehetséges: gyakorlati és elméleti szempontból. A gyakorlati szempontú vizsgálat külső, azaz nyelven kívüli és társadalmi, s arra vonatkozik, ami az alkalmazott nyelvészet címén a gyakorlatban öröklődött, amelyet ezen a néven alkalmaznak, s amelyet a társadalom ilyen értelemben elfogadott. Az elméleti szempontú vizsgálat belső, azaz nyelvi, tudományos és az alkalmazott nyelvészetnek a nyelvtudományban való státusára és a rokon tudományágak közötti helyére vonatkozik. Előadásunkban röviden először az alkalmazott nyelvészet gyakorlati, majd elméleti vonatkozásairól lesz szó, ezután pedig kísérletet teszünk e kettő szintézisére. Végezetül pedig szólunk az alkalmazott nyelvészet társadalmi jelentőségéről.

A tudományokban az alkalmazott kutatások nemcsak tudományok belső fejlődésének követelményeként jelentkeznek, hanem más tudományágaknak és magának a társadalomnak a követelményeként is. A nyelvészet esetében már régen felfigyeltek arra, hogy a nyelvnek olyan hatalmas jelentősége van az ember és a társadalom életében, hogy e tudománynak a nyelvtudományon kívül is széles körben felhasználható eredményeket kellene felmutatnia.

Az egyes esetekben megnyilvánuló indokolt gyanakvás és az időnkénti kiábrándulás ellenére ez a meggyőződés egészében véve indokolt volt. A mai társadalmak és az egész emberiség kommunikációs problémái már magukban véve vonzóvá teszik az alkalmazott nyelvészetet, és széleskörű érdeklődést váltanak ki iránta. Ebből a körülményből adódik ma a világban az a szerteágazó tevékenység, amelyet alkalmazott nyelvészetnek neveznek. Ezt a tevékenységet társadalmi szükséglet váltotta ki, eredete tehát nagy mértékben pragmatikus jellegű.

Mint hogy a szükségletek társadalmanként és koronként jelentős mértékben különböznek, várható volna, hogy — az eddig ismertetett helyzet eredményeként — az alkalmazott nyelvészet fogalma a környezettől függően más és más lenne, ha lényegében nem is, de bizonyos vonatkozásaiban különböző. Tulajdonképpen ez is a helyzet. Noha az

Éz a beszámoló a Jugoszláviai Alkalmazott Nyelvészeti Társaságok első kongresszusának 1. plenáris ülésén hangzott el. (Belgrád, 1977. 12. 16.).

„alkalmazott nyelvészet” terminus nemzetközileg széles körben használatos, a fogalom, amelyet fed, a helyi történelmi és társadalmi körülményektől függ: az adott környezetben megnyilvánuló nyelvhasználati problémák önmagukban meghatározzák az alkalmazott nyelvészetről alkotott képet. Így például egyes országokban az alkalmazott nyelvészetten kizárólag az idegen nyelv tanítását értik (pl. Nagy-Britanniában és még nemrégiben az Egyesült Államokban), másutt többnyire a két-nyelvűség problémáinak tanulmányozását (pl. Kanadában és néhány dél-amerikai államban), ismét másutt a gépi fordítást és más számítási műveleteket (pl. a Szovjetunióban), vagy pedig az írás rendszerének kidolgozását (számos fejletlen közösségben) stb. Jugoszláviában egy ilyen terület sem válik ki olyannyira, hogy eleve egyértelmű lenne — legalábbis szokásos értelemben —, mit tekintünk alkalmazott nyelvészetnek. Ezért környezetünkben a gyakorlatban jelentkező nyelvi problémák széles spektruma miatt (többnyelvűség, sztenderdizálás, idegen nyelv tanítása stb.) már pragmatikus értelemben is feltehető a kérdés, hogy mit értünk alkalmazott nyelvészeten.

Erre a kérdésre nálunk és másutt is, a gyakorlat adja meg a választ: az alkalmazott nyelvészet mindaz a tevékenység, amely ezen a címen történik, a benne tevékenykedők különböző társadalmi és szakmai profiljára való tekintet nélkül. Nincs szükség a definiálásra vagy a személyes megítélésre, ha valamely tevékenységet alkalmazott nyelvészetként terveznek, megszerveznek, végrehajtanak és finanszíroznak, akkor nem lenne helyénvaló annak a magánvéleménynek a hangoztatása, hogy tulajdonképpen nem alkalmazott nyelvészetről, hanem valamiről van szó. Esetünkben a Jugoszláviai Alkalmazott Nyelvészeti Társaságok Szövetségének alapszabályzata nem irányozza elő, hogy mi tekinthető és mi nem tekinthető alkalmazott nyelvészetnek; e kongresszus programja, a témagazdagság a plenáris üléseken és a szakcsoportok ülésein, azt bizonyítja, hogy sokoldalúan, széleskörűen értelmezzük ezt a fogalmat. Elfogultság nélkül állíthatjuk, hogy az alkalmazott nyelvészet ilyen értelmezése ajánlatosabb a szűkkörű értelmezéseknél, amelyek más környezetekben honosak. Ha ugyanis az alkalmazott nyelvészet mondjuk az idegen nyelvek tanításában merül ki, ez nem azt jelenti, hogy az ilyen környezetben nincsenek más, részben nyelvi természetű gyakorlati problémák, hanem inkább azt, hogy ezekre a problémákra és a nyelvészet általi megfogalmazásukra még nem figyeltek fel kellőképpen. Ezért megfelelőbb egy szélesebb alaptól kiindulni.

Az elmondottakhoz — gyakorlati, társadalmi és nyelvészeten kívüli szempontból — bizonyára nem fér kétség. Az alkalmazott nyelvészet jellegét és hatáskörét azonban egy másik vetületben, az elméletben is meg kell határozni, a helyi gyakorlati sajátosságokra való tekintet nélkül. Itt aztán nem kis nehézségekkel találjuk szemben magunkat. Az előzőekben ismertetett szemponttól eltérően itt számba kell vennünk azt a lehetőséget, hogy egyes nyelvészeti iskolák vagy nyelvészek megszabják az alkalmazott nyelvészetnek, mint tudománynak a tárgyát és határait, kijelölik, hogy mely problémák tartoznak tanulmányozásának körébe és melyek nem. Ha bárki is elgondolkodott ezeken a kérdéseken, megértéssel lesz az iránt, hogy maguk a nyelvészek sem éltek az emlí-

tett lehetőséggel, a mai napig nem mondtak határozott véleményt arról, hogy mit jelent számukra az alkalmazott nyelvészet, hogy külön hely illeti-e meg a tudományok rendszerében, s ha igen, akkor hol van a helye. Minthogy az alkalmazott nyelvészettel kapcsolatos kérdéseket még a nyelvtudományon belül is kevéssé vizsgálták, a nyelvészek körében nem született elvbeli megállapodás az alkalmazott nyelvészetről, elmélete pedig a mai napig nem létezik.¹ E helyzet okainak vizsgálatába ez alkalommal részletesebben nem bocsátkozhatunk — az általános és alkalmazott tudományok közötti kapcsolatok bonyolult kérdéskörének vizsgálatára sem vállalkozhatunk, amelynek ez sajátságos esete. Jelezhetjük azonban azokat a nehézségeket, amelyekkel szembe találja magát az, aki a nyelvészet szemszögéből kísérli megvizsgálni az alkalmazott nyelvészet fogalmát és elméletileg kíván vele foglalkozni.

Először is ki kell vizsgálni az „alkalmazott” és a „nem alkalmazott” nyelvészet viszonyát, az előző tárgyát és az utóbbi jellegét, továbbá azt a kérdést, hogy az alkalmazott nyelvészetet a nyelvtudományon belül önálló szakterületek egyikének kell-e tekinteni vagy pedig egyik lehetséges irányzatának. Úgy tűnhet, hogy az ilyen elmélkedés idejét múlta, mert az alkalmazott nyelvészetről már régóta szó van, olyan terület ez, amelynek már bizonyos múltja van, s meglehetősen szerveázó intézményei (gondoljunk a tanszékekre, egyesületekre, kongresszusokra, folyóiratokra és e tudományág egyéb szervezési formáira). Ez a benyomás azonban megtévesztő, mert e terület természetével kapcsolatos bizonytalanságok az alkalmazott nyelvészet intézményesített státusa ellenére is jelen vannak.

A mai értelemben vett alkalmazott nyelvészet a második világháború idején kezdődött, amikor az idegen nyelvek tanítása a háborús- majd a békeidőben sürgős szükségletté vált (különösen az Egyesült Államokban). Az intenzív nyelvtanulás céljából, műszaki felszerelés segítségével különböző módszereket dolgoztak ki, így azoknak, akik az alkalmazott nyelvészetet azonosítják az idegen nyelvek tanításával, megvan a magyarázatuk e tudományág eredetére. Később ugyanezzel az elnevezéssel más egyéb nyelvi természetű tevékenység is folyt. Jelentős esemény az Alkalmazott Nyelvészeti Központ (Center for Applied Linguistics) megalakítása 1959-ben Washingtonban. E rendkívül tevékeny intézmény feladatát a következőkben jelölték ki: „a nyelvtudomány alkalmazása a gyakorlati nyelvi kérdésekben”, ami nyilvánvalóan sokkal többet jelent, mint az alkalmazott nyelvészetnek a nyelvtanulással és tanítással való azonosítása.² Az elkövetkező két évtizedben számos országos egyesületet alapítottak — például 1973-ban a Jugoszláv Alkalmazott Nyelvészeti Társulatot, amely most szövetséggé alakult. Már 1964-ben Nancyban megtartott kongresszuson megalakult a Nemzetközi Alkalmazott Nyelvészeti Egyesület (AILA — Association internationale de linguistique appliquée); ezt követi a Cambridge-ben megtartott nemzetközi kongresszus 1969-ben, majd Koppenhágában 1972-ben, Stuttgartban 1975-ben, és 1978 augusztusában Montreálban. Az egyetemeken alkalmazott nyelvészeti tanszékek nyílnak, folyóiratok látnak napvilágot (pl. az IRAL — International Review of Applied Linguistics), kontesztív nyelvi projektumok indulnak (sok szempontot éppen az úttörő

jugoszláviai szerbhorvát—angol kontrasztív projektum szolgáltatott, amelyet a zágrábi Rudolf Filipović vezet), más hosszútávú projektumokat finanszíroznak stb. Egészében véve ebben az időszakban az alkalmazott nyelvészet sikeresen megszerveződik, szépen fejlődik és nagy népszerűsége tesz szert.

Ha azonban szemügyre vesszük, hogy mi minden tartozik az országos alkalmazott nyelvészeti társulatok vagy az AILA programjába, milyen témakörök szerepelnek az országos kongresszusokon (például a mi kongresszusunkon) vagy a nemzetközi értekezleteken, mit adnak elő az alkalmazott nyelvészettel foglalkozó tanárok, milyen jellegű cikkeket közölnek a folyóiratok, akkor láthatjuk, hogy mindez nagyon szerteágazó, rendszertelen, más nyelvészeti területekkel, különösen az általános nyelvtudománnyal, a szocio- és pszicholingvisztikával is átfedések vannak. Szembeötlő ugyanis e részterületek tárgyi elkülönítésének hiánya.

Az alkalmazott nyelvészet lehetséges tárgyával kapcsolatban érintőleg és a teljesség igénye nélkül szólnunk kell a nyelvészet eredményeinek alkalmazásáról. Itt, különösebb sorrend nélkül legalább a következőket kell említenünk:

- az idegen nyelvek oktatása, az oktatás anyaga és módszertana, az ún. alkalmazott kontrasztív nyelvészet, a hibaelemzés, tesztelés, programozott oktatás stb.;
- az anyanyelv elsajátítása és a gyermeknyelv;
- az anyanyelv és a környezetnyelv oktatása; a nyelv az általános oktatásban;
- nyelvtervezés és nyelvpolitika: többnyelvűség és sztenderdizálás (az irodalmi nyelv normája, az írásbeliség, a beszédkultúra stb.);
- irodalomelmélet és kritika, retorika és stilisztika;
- szakterminológia és lexikográfia;
- fordítás (hagyományos és gépi);
- beszédterápia, defektológia, hallás- és beszédhibák orvoslása;
- neurológia és neuropszichológia;
- klinikai pszichológia és pszichiátria;
- kommunikáció, tömegművelés és informatika;
- számítógépek programozása és gépi intelligencia;
- etnológia, szociológia, történelem és más társadalmi tudományok;
- analitikus filozófia és logika;
- szemiotika és a hozzá tartozó ágazatok, amelyek a nyelvi modelleken alapulnak.

A jelenlegi elméleti vizsgálódás szempontjából nincs jelentősége annak a körülménynek, hogy a felsorolt részterületek nem egyformán időszerűek minden környezetben, inkább az a fontos, hogy e területeken a nyelvészeti ismeretek alkalmazhatóak és némelyütt már alkalmazzák is őket. Nyilvánvaló, hogy ez a nem teljes jegyzék annyira hosszú és szerteágazó — ide tartoznak a didaktikai, szociopolitikai, technológiai, terápiái és egyéb szempontok —, hogy általa nem definiálható az alkalmazott nyelvészet tárgya: abszurd állítás lenne, ha a felsorolt

részterületek összeségét tekintenénk alkalmazott nyelvészetnek. Ha viszont kiválasztanánk azt, ami e felsorolt területek számára közös, akkor megállapíthatjuk, hogy ez a nyelv egy bizonyos aspektusa: akár mint tárgy, akár mint modell. Ha ezután megkísérelnénk egységbe foglalni a kiválasztott, közös jegyeket, akkor a vizsgálat tárgyaként a nyelvet kapnánk meg. Márpedig már létezik egy tudomány, a nyelvtudomány, amelynek a tárgya a nyelv. Ha ezen az úton haladunk, arra a megállapításra kell jutnunk, hogy az alkalmazott nyelvészetnek vagy nincs tárgya, vagy pedig tárgya azonos a nyelvtudománnyal.

Ha e problémát más irányból közelítjük meg, s feltesszük a kérdést: van-e a nyelvészetnek olyan része, amely sajátosságosan „alkalmazott”, nem jutunk más megoldáshoz, mert a nyelvészet bármely része elvben alkalmazható, természetesen különböző területeken. Így például a nagy általánosságban a leíró nyelvészetet az anyanyelv és az idegen nyelvek tanításában alkalmazzák, a szociolingvisztikát a nyelvtervezésben, a neurolingvisztikát a neurológiai kutatásokban, a matematikai és a statisztikai nyelvészetet az informatikában és a kommunikációban, a nyelvelméletet a szemiotikában, a fonetikát a defektológiában, a lexikológiát és a szemantikát pedig a lexikográfiában stb.

Végül, ha a kérdésre a módszertan szemszögéből nézünk, ismét megállapíthatjuk, hogy az alkalmazott nyelvészetnek nincsenek külön módszerei, hanem a nyelvészetben és a többi tudományban kialakított módszereket alkalmazzák azoktól a sajátosságoktól és szükségletektől függően, amelyek a nyelvészeti eredmények alkalmazási területének megfelelnek.

Az elmondottakból tehát az következne, hogy a hagyományos pozitívista rendszerezés értelmében az alkalmazott nyelvészet nem jelent külön tudományágat, mivel nincs körülhatárolt és koherens tárgya és nincs sajátosságos módszertana sem. Természetesen az ilyen követelmények nagy mértékben veszítenek jelentőségükből mai, interdiszciplináris korunkban, amikor a tudományterületeket korszerűbben meg lehet határozni⁴ mint pl. a kutatás céljainak összességét. Ekkor is meg kellene azonban állapítanunk, hogy az alkalmazott nyelvészetnek nincs önálló belső struktúrája, az önálló elmélet és a kutatás értelmében. Mi hát akkor az alkalmazott nyelvészet?

Láttuk, hogy az alkalmazott nyelvészet nem munkaterület, amely felhasználja a nyelvtudomány eredményeit, de maga nem része ennek a tudománynak, mert a „munkaterület” ebben az esetben olyan hatalmas és annyira szerteágazó, hogy a reá való hivatkozásnak, az ismérvek szempontjából nem lenne semmi értelme. Ugyanilyen okokból nem mondható az sem, — noha ez tűnik elfogadhatóbbnak — hogy interdiszciplináris tudományról van szó, amely a nyelvészetet más tudománnyal párosítja. Eszerint tehát megállapítottuk, hogy az alkalmazott nyelvészet a nyelvtudománynak nem különálló része. Ez ellen a felfogás ellen szólna az a szükséglet is, hogy ebben az esetben meg kellene állapítani, hogy mi lenne a „nem alkalmazott” nyelvészet, az előző kifejezés ellentéte. „Tiszta nyelvészet” vagy „fundamentális nyelvészet”? A matematikától eltérően az ilyen meghatározásnak a nyelvészetben nincs világos értelme. „Elméleti nyelvészet”? Ha az alkalma-

zott nyelvészetnek ellenpárt kellene választani, bizonyára ez lenne a legelfogadhatóbb, de ekkor a nyelvészet egyik jelentős tárgyának a leíró nyelvészetnek nem lenne meg a helye, mert a leíró nyelvészet magában véve sem elméleti, sem alkalmazott. (Az is téves lenne, ha a nyelvelméletnek egyes nyelvek leírásában való alkalmazását tekinténénk alkalmazott nyelvészetnek, mert e nyelvészetten belüli alkalmazásról lenne szó, az alkalmazott nyelvészetnek pedig — ha ennek a fogalomnak értelmet kell adnunk — a nyelvészetten kívüli alkalmazásra kell vonatkoznia.)

Az ilyen kételyek azonban feleslegesek, s jórészt eloszlanak, ha az alkalmazott nyelvészetet oly módon határozzuk meg, amelyet az alábbiakban ismertetünk, s amely elméletileg az előző lehetőségektől jobb megoldással kecsegtet. Eszerint a szemlélet szerint az „alkalmazott nyelvészet” a nyelvészet egy általános irányvonala, s melynek lényege nem a vizsgálatának tárgyában, hanem sajátos hozzáállásában van. Így tehát az alkalmazott nyelvészet nem más, mint a nyelvészet alkalmazása saját területén kívül. A nyelvészet azok felé a területek felé fordul, ahol a valóságban megvannak vagy az analógia alapján feltételezhetőek azok a nyelvi szempontú vizsgálatok, amelyek igénylik a nyelvtudományi modellek és módszerek alkalmazását. Ezek a területek nem részei magának a nyelvtudománynak. Némelyek kifejezetten társadalmi jelentőségűek, ennek értelmében tehát az alkalmazott nyelvészet a nyelvtudomány és a társadalmi gyakorlat szintézisét képezi, mint ahogy azt nálunk a Jugoszláv Alkalmazott Nyelvészeti Társulat megalkotása óta tekintik.

Ha azt a felfogást, amely szerint az alkalmazott nyelvészet nyelvészeti szemlélet, előnyben részesítjük azzal a felfogással szemben, amely szerint az alkalmazott nyelvészet a nyelvtudomány egyik ága, akkor helyesebb lenne kerülni az „alkalmazott nyelvészet” terminusának használatát, mert ez inkább a nyelvtudomány egy ágára utal. Ehelyett inkább a *nyelvtudomány alkalmazásáról* kellene beszélni, ami jobban megfelel annak az elképzelésnek, hogy nem létezik két nyelvtudomány, hanem csak egy, amely sem „tisztá”, sem pedig „alkalmazott”, csupán különbözőképpen, a vizsgálódás konkrét céljainak megfelelően gyakorolható.⁵ Elvben minden nyelvelmélet, minden nyelvi leírás vagy eredmény alkalmazható, akár a nyelvtudományon belül vagy azon kívül; a nyelvtudomány alkalmazásáról pedig csak akkor kellene beszélni, amikor tudatosan, előre kitűzött céllal kutatásokat kezdenek vagy a már meglevő eredményeket felhasználják a nyelvtudományon kívüli gyakorlati alkalmazás céljából. A határvonalat tehát nem az ún. „tisztá” és „alkalmazott” nyelvészet között kell megvonni, hanem inkább a nyelvtudomány körébe tartozó kutatások és a nem ide tartozó tevékenységek között.⁶

A következő példával ábrázoljuk ezt a különbséget. Ha egy adott nyelv leírásában egy általános elméletet veszünk alapul a nyelv struktúrájával kapcsolatban, akkor ez még nem alkalmazott nyelvészet, mert ennek az elméletnek a körébe tartozik a nyelv tudományos leírása is. Ha azonban egy ilyen leírás alapján az adott nyelv tanításához szükséges modellt hoznak létre, akkor ez már a nyelvtudomány alkalmá-

zása, mert a nyelv tanítása nem része magának a nyelvtudománynak. A nyelv tanításához szükséges leírást és az erre épülő nyelvi anyagot meg kell különböztetni attól a műszaki berendezéstől, amely manapság rendszerint együtt jár a nyelvtanítással, s amely természetesen nem tartozik a nyelvtudományhoz. Az alkalmazás fogalmának nem szabadna elhomályosítania a nyelvészeti és a nem nyelvészeti tevékenység közötti lényeges különbséget. Az alkalmazott nyelvészet terminusa ahhoz az elképzeléshez vezethet — és úgy látszik sokan úgy is gondolják —, hogy valami másról van szó mint magáról a nyelvtudományról, talán olyasmiről, ami nem is tudomány, hanem gyakorlati problémák sora. Már pedig éppen ezt kellene mindenáron elkerülni, mert a nyelvészet, amikor alkalmazzák, akkor is elsősorban nyelvészet — tehát tudomány. Az alkalmazott nyelvészetnek a tudományos kutatások körében kell megmaradnia, nyelvészeti alapot kell szolgáltatnia bizonyos gyakorlati problémák megoldásához, ugyanakkor nem önmagának kell megoldást találnia ezekre a problémákra, mert ez nem tartozik illetékességébe. Noha a nyelvtudomány és az alkalmazott nyelvészet között megvan a különbség, ez a különbség semmiképpen sem azonosítható a tudomány és a technológia közötti különbséggel. Éppen az adott példában a nyelvi laboratórium felszerelése nem tekinthető alkalmazott tudománynak (sem a nyelvészet, sem fizika alkalmazott tudományának), hanem technológiának. Ehhez hasonlóan egyes nyelvpolitikai kérdésekben a megoldást a nyelvészekkel való megbeszélések és a nyelvészeti kutatások segítségével kell megtalálni, de e kérdések megoldása semmi esetre sem nyelvészet, bármennyire is „alkalmazott”.⁷

Ilyen félreértések akkor lehetségesek, ha figyelmetlenül és e terminus elfogadott értelmezése nélkül szólunk az alkalmazott nyelvészetről, s akkor kerülhetők el, ha a nyelvtudomány alkalmazását hangoztatjuk, mert nyilvánvaló, hogy a nyelvészet tudomány, s nem pedig egy tudomány alkalmazási területe. A nyelvészetnek külső céljai is lehetnek, a társadalmi gyakorlat különböző területei felé irányulhat, ilyenkor gyakorlati alkalmazásáról van szó, ugyanakkor ez nem tévesztendő össze tudományos lényegével. Ilyen szemszögből mind jobban kifejezésre jut az a tény, hogy a nyelvészet teljességében — tehát anélkül, hogy „alkalmazottnak” neveznénk — mind nyíltabb tudománnyá válik, hangsúlyozott külső orientáltsággal, ami a többi tudomány és a társadalmi élet számára is jelentős. A nyelvelmélet egyes legidőszerűbb területei — mint pl. a variációelmélet, a pragmatika és a szocio- és pszicholingvisztika egyes részterületei — olyannyira közvetlen és gyakorlati jelentőségűek, hogy az „alkalmazott” attributumnak már nincs oly megkülönböztető szerepe, mint amilyen az „alkalmazott nyelvészet” terminusának elterjedése idején lehetett volna, amikor a nyelvészet és alkalmazási területei másként függtek össze mint ma. Ez a terminus egy időszak tudományoskodására emlékeztet, amikor a nyelvészet némelyütt arra törekedett, hogy minél jobban hasonlítson az egzakt tudományokra, amelyeknek megvolt az „alkalmazott” párjuk is. Ez a különválasztás azonban nem felel meg a nyelvészet természetének s ebben az esetben jobbára mesterkéltten hat. Ez az elkülönülés csak ideiglenesen volt lehetséges, a nyelvi struktúra formális kutatására irányuló

szűk látókörű, s gyorsan túlhaladott tudományos hozzáállás idején. Ez előtt azonban, történetének korábbi időszakjaiban a nyelvészet nagyjából alkalmazott tudomány volt, ami a jelenkorban a szociolingvisztika és a pszicholingvisztika kialakulása idején még jobban kihangsúlyozódik, különösen annak a felfogásnak az elterjedésével, mely szerint a nyelvészetnek ki kell terjednie nemcsak a „langue”, hanem a „parole” nyelvészetre is, és legalább elvben végső céljául kell kitűznie a „language” tanulmányozását.⁸ Ma már nyilvánvalóvá vált, hogy a nyelvészet nagyobb szolgálatot tesz az emberiségnek, ha ilyen szellemben fejlődik tovább, mint hogyha csak az egyik ága foglalkozik az emberiség tényleges problémáival.

Az alkalmazott nyelvészet elnevezés nemcsak a mai, gazdag tartalma számára szűkös terminus, s ezáltal kissé anakronisztikus is, hanem egyoldalú, mert az a kutatási terület, amelyet megnevezünk vele, szükségszerűen interdiszciplináris terület, s nemcsak a nyelvészet, hanem gyakran még nagyobb mértékben más tudományok alkalmazási területe.⁹ Így például a nyelvtanítás elméletében a nyelvészetten kívül még két, legalább ilyen fontos összetevőnek van jelentősége, a pszichológiának és a pedagógiának. A nyelvtervezés elméleti alapjainak a nyelvészetten kívül a szociológia és a politika is fontos összetevője. Ezért nem lenne elméletileg megalapozott, ha mindezt egy néven, alkalmazott nyelvészetnek neveznénk. Az említett két interdiszciplináris területet külön meg kell nevezni. Az egyik esetben glotodidaktikáról beszélhetünk (amint ez nálunk használatos — lásd a kongresszus II. plenáris ülésén elhangzó beszámolókat), a másik esetben pedig a nyelvtervezés elméletéről, melyen belül terminológiailag egyértelműen és pretenziók nélkül a nyelvészet alkalmazásáról beszélhetünk e területeken. Ezt a megközelítést elvben mindazokra a részterületekre alkalmazhatjuk, amelyeket „alkalmazott nyelvészet” elnevezéssel illetünk, s ezzel tiszteletben tartanánk a multidiszciplináris elvet.

Végül a nyelvészet alkalmazásának hangoztatása jobban kifejezné azt az igazságot, amelyet Pit Corder így fogalmazott meg: „Vagyok annyira purista, hogy higgyem: az alkalmazott nyelvészet magában foglalja a nyelvészetet, s hogy az ember nem alkalmazhatja azt, ami nincs birtokában.”¹⁰ Természetesen az lenne a legjobb, ha az alkalmazott nyelvészettel foglalkozó szakember egyforma alapossággal ismerne a nyelvészetet, s azt a területet, ahol alkalmazza, mégis a nyelvészet ismerete az alapkövetelmény. Ahhoz, hogy valóban hasznos legyen, a nyelvészetnek, amelyet alkalmaznak, alapjaiban helyesnek kell lennie, a téves nyelvészetet nem lehet helyesen alkalmazni. Ez fontos követelmény a nyelvtudomány alkalmazásával szemben, ellenkező esetben a tudomány a társadalomnak rossz szolgálatot tesz.

Az eddig elmondottakat összegezve megállapíthatjuk, hogy az alkalmazott nyelvészetet két szempontból, a gyakorlat és az elmélet szempontjából vizsgáltuk, az első a nyelvészetnek külső, a második pedig belső megvilágítása. A gyakorlat szempontjából megállapítottuk, hogy közkedvelt és elterjedt az „alkalmazott nyelvészet” fogalma és terminusa, a maga kétségkívül intézményesített státusával, de vitathatatlan, hogy rendkívül sokféle területen alkalmazzák ezt az elnevezést. Elmé-

leti síkon bizonyos nehézségekbe ütköztünk az alkalmazott nyelvészet jellegének megállapításában, s az a végkövetkeztetésünk, hogy a nyelvész szemével nézve az alkalmazott nyelvészet nem más, mint maga a nyelvtudomány, amely más területekre irányul, s emiatt több okból is helyesebb, ha a nyelvészet többféle alkalmazásáról beszélünk.

Hogyan elsímítani a két megállapítás közötti ellentétet? Véleményünk szerint egyedül az a kompromisszumos megoldás lehetne elfogadható, amely szerint az alkalmazott nyelvészet terminusánál maradnánk, s elfogadnánk mindazt, ami gyakorlati szempontból vele jár, ugyanakkor ezt a terminust elméleti szempontból felülvizsgálánk, s rámutatnánk az általa jelölt tudomány valódi jellegére, s lehetséges kiterjedési területére. Ugyanis bármennyire alkalmatlannak látszik is, a szóban forgó elnevezés a részletesebb elemzések alapján, mégis rendkívül elterjedt (és kedvező kicsengésű, amikor a pénzforrások kérdése merül fel), olyannyira, hogy hiábavaló és káros lenne más, megfelelőbb elnevezéssel való helyettesítése.¹¹ A kérdés nemcsak terminológiai jellegű, ugyanis számos intézmény foglalkozik nem a nyelvészet, hanem kimondottan az alkalmazott nyelvészet fellendítésével. Ez az elnevezés azonban nem kötelez arra, hogy elfogadjuk hagyományos értelmét. A bizonyos körökben elterjedt gyakorlattal szemben hangsúlyozhatjuk, hogy az alkalmazott nyelvészet a nyelvtudománynak nem autonóm része, sem pedig e tudomány külön alkalmazási területe, inkább egy kifelé irányuló tudományág. Fontos megjegyeznünk, hogy ezzel nem fogadjuk el a „tisztá” és „alkalmazott” nyelvészet éles megkülönböztetését (amit a Szövetség Közleményének 1. számában megjelent szerkesztői bevezetőben is kifejezésre jutott).¹² Úgy tűnik, hogy ez a szemlélet, a lehetséges belső ellentmondások ellenére szerencsés módon egyesíti a hagyományokat és mindazt, amit ma és a közeljövőben az alkalmazott nyelvészetben értünk. Eszerint tehát kiinduló pontunknak megfelelően az alkalmazott nyelvészet gyakorlati jellegére helyezük a hangsúlyt, ami természetesen elsődleges, de az elméleti szempontokat is komolyan figyelembe vesszük.

Az elmondottakból következik az alábbi megállapítás. Ha fejtegetésünkben voltak bizonyos fenntartások az alkalmazott nyelvészet szokásos értelmezésével szemben és javasoltunk néhány módosítást, ez semmi esetre sem jelenti e területen végzett, folyton növekvő tevékenység nagy jelentőségének elvitatását. Ha az alkalmazott nyelvészetnek, mint önálló tudománynak elméleti státusa lehetőséget ad is a kételemekre, az ezen a néven szereplő számos projektum és publikáció tudományosságához és társadalmi indokoltságához nem férhet kétség. Egy szóval az ember élete a nyelvészeti eredmények alkalmazása által több helyütt gazdagabbá vált. Erről a tényről egyetlen nyelvésznek sem szabadna megfeledkeznie, bármennyire is az elmélet pártján áll és távol áll tőle a gyakorlati alkalmazás. S ami még fontosabb, a szélesebb társadalmi köröknek — különösen azoknak, akik különböző szinten részt vesznek a nyelv használatával kapcsolatos gyakorlati kérdések megoldásában — ennek teljes mértékben tudatában kell lenniük. Mivel nagyrészt viszonylag ismeretlen kérdésekről van szó, e szélesebb körök előtt ismertetni kell az alkalmazott nyelvészet nyújtotta távlatokat és azt a

segítségét, amelyet az a nyelvi természetű társadalmi problémák megoldásában nyújthat. A tudomány és a társadalmi akciók közötti közvetítő szerep természetesen a nyelvészekre és rokon szakmájú társaikra hárul, akikkel együttműködnek az alkalmazott nyelvészeti projekteinkben.¹³ A tudományos munkájában mindenki több vagy kevesebb érdeklődést mutathat az elmélet vagy a gyakorlat iránt, kétségtelen azonban, hogy mindenki tagja a társadalomnak, és a társadalmi problémák mindenkinek a saját problémái is.

A jugoszláv társadalom az utóbbi évtizedekben gyökeres változáson ment keresztül. Az új társadalmi és gazdasági viszonyok, az iparosodás, a migrációk és a lakosság keveredése a rohamos urbanizáció közepette, a tömegkommunikációs eszközök elterjedése, a külvilág felé fordulás — mindez és még számos más körülmény országunkat a szociolingvisztikai és alkalmazott nyelvészeti kutatások színterévé változtatta, számos, sürgős megoldásra váró nyelvi problémát vetve fel. A társadalomnak ezeket a problémákat legjobb belátása szerint kell megoldania a rendszeres nyelvpolitika keretében, melynek elvi alapjai le vannak fektetve, amit azonban az egyes szférákban folyamatosan ki kell dolgozni és a gyakorlatban meg kell valósítani. E társadalmilag jelentős feladat elvégzésében, amelyben számos tényezőt kell összhangba hozni, szerepe van a nyelvészet területén végzett tudományos munkával elért eredményeknek is.

E bevezető tanulmányban nem térhetünk ki részletesen életünknek azon területeire, ahol az alkalmazott nyelvészet eredményeit sikeresen felhasználhatjuk. Erre nincs is szükség. Elegendő, ha csak egy pillantást vetünk a kongresszus kinyomtatott programjára, a két plenáris ülésen és a szakcsoportok ülésein elhangzó mintegy hetven beszámolóra, tanulmányra. Bizonyos kérdések nem szerepelnek a kongresszus programjában, mégis reméljük, hogy alapos betekintést nyerünk az alkalmazott nyelvészet jelenlegi lehetőségeibe nálunk, valamint a jugoszláviai alkalmazott nyelvészeti társaságok tagjainak munkájába.

Ha már a tagokról van szó, engedtessek meg, hogy e szociológiai fejtegetéseket egy pszichológiai természetű megállapítással zárjam. Nem titok, hogy bizonyos, pszichológiai korlátok választják el az ún. tiszta és az ún. alkalmazott nyelvészet képviselőit. Ez a jelenség sokhelyütt érezhető és számos félreértésre adott okot a „magasabb” és „alacsonyabb” rangú, „kreatív” és „reproduktív” munka mesterséges ellentétének kiélezésével. Ez a szakmailag és társadalmilag káros különbség-tétel éppen egy olyan hozzáállással hárítható el, amely relativizálja a nyelvtudomány és az alkalmazott nyelvészet közötti különbséget. Ezzel érzékeltethetjük és bizonyíthatjuk, hogy mindannyian hasznos munkát végzünk, amelyek csak részben különböznek és különböző módon hasznosak. Akár nyelvészek, pedagógusok, pszichológusok vagyunk, akár más szakmába tartozunk, feladataink közösek, s együttesen veszünk részt jelentős feladatok elvégzésében. Ebben nyilvánul meg a legjobban az, ami összeköt bennünket, mind egymás között, az alkalmazott nyelvészeti társaságokon és e társaságok szövetségén belül, mind pedig a társadalmi közösséggel, melynek mi is tagjai vagyunk, mint tudományos dolgozók és emberek.

JEGYZETEK

¹ A tudományos értekezleteken, így az alkalmazott nyelvészeti kongresszusokon is gyakran felmerül a kétely e tekintetben. Így például az 1967-ben Bukarestben megtartott nyelvészeti kongresszus egyik plenáris ülésén elhangzott beszámoló a következő mondattal kezdődik: „Az alkalmazott nyelvészet egyik fő problémája az »alkalmazott« jelzőből ered, mivel erről nincs nemzetközi megegyezés” (Roberts 1969:175). Egy kommentátor az 1969-ben Cambridge-ban megtartott alkalmazott nyelvészeti kongresszus kiadványát azzal a zárószóval mutatja be, hogy nem lehet megállapítani, mi az alkalmazott nyelvészet (Hüllen 1974:360), hat évvel később két kongresszus elmúltával pedig a mi egyik résztvevőnk stuttgarti benyomásait azzal a megállapítással összegezte, hogy csak ezután kell megállapítani, hogy mi az alkalmazott nyelvészet és mi nem (Wilke 1977:85). Ilyen értelemben már az értekezések címe is sajtáságos, lásd Back (1970), Pap (1972) vagy Fraser (1974). Az alkalmazott nyelvészet elméleti megalapozásának ritka kísérletei csak vázlatoszerűek, lásd Gottwald (1977) és Spillner (1977) legújabb munkáit.

² Az idézett megállapítás évekig a *The Linguistic Reporter* kiadványának fejlécén szerepelt, amelyet az Alkalmazott Nyelvészeti Központ ad ki. Ma ott valamivel bővebb, de lényegében nem más megfogalmazás olvasható.

³ Ehhez hasonló Pap felsorolása is (1972), akinek a kételyei is serkentettek az áttekintés elkészítésére. Azok a kísérletek, hogy az alkalmazott nyelvészet hatáskörét olyan értelemben szűkítsék, hogy ez a meghatározás csak azokra a területekre vonatkozzon, amelyekben a nyelvészet *központi* tényező (I. Corder 1972:5), szükségesegek, de nem kielégítőek, mert az ilyen felsorolás is azt mutatja, hogy számos ilyen terület van.

⁴ Így pl. Kühlwein (1973:561) hangsúlyozza, hogy az alkalmazott nyelvészetet előbb lehetne meghatározni céljai alapján, mint tárgya vagy módszertana alapján.

⁵ Jellemző, hogy a hagyományos „alkalmazott nyelvészet” elnevezés mellett (amely továbbra a nyelvészetnek egy külön területre való leszűkítését fejezi ki), az utóbbi években a „nyelvészet alkalmazása” terminus is gyakran jelentkezik az értekezések és antológiák címében (különösen azokban, amelyeknek szélesebb a koncepciójuk); vö. e tanulmányban idézett munkákat pl.: Malmberg (1971), Perren and Trim (1971), Kühlwein (1973) és Ferguson (1975).

⁶ Vö. Bugarski (1977:6–7). Említésre méltó az a megállapítás is, mely szerint: „talán az egy matematikán kívül nehezen lehet megkülönböztetni a »tisztá« és az »alkalmazott« tudományt, s ha meg is különböztetik, nem sok haszon van belőle” (Halliday, Mc Intosh and Stevens 1954:5; 1. ugyanennek a munkának a 138. old.).

⁷ Az alkalmazott nyelvészet tudományos jellegét gyakran és joggal hangsúlyozták; 1. Malmberg (1971:3), Ferguson (1975:65), nálunk Mihailović ((1970:5). Ezt a fontos követelményt a Jugoszláv Alkalmazott Nyelvészeti Társulat alakuló közgyűlésén is hangsúlyozták; 1. Mikeš (1973:231).

⁸ E kutatási terület kibővítéséről 1. Bugarski (1978). Az alkalmazott nyelvészet és a pszicho- és szociolingvisztika közötti kapcsolatáról 1. Bugarski (1976:265–6 és 1977:10–12).

⁹ Más tudományok szerepére okkal mutat rá nálunk Dimitrijević (1975:306) és Wilke (1977:83).

¹⁰ Corder (1973:7 és 1972:5).

¹¹ Hasonló megállapítást tett Dimitrijević az idézett helyen és Spillner (1977:154–5).

¹² A nyelvészet mai fejlődésére jellemző, hogy még radikálisabban fogalmazták meg ezt az álláspontot egy nemrégiben megjelent folyóirat bevezetőjében, éppen a nyelvészeti pragmatikával kapcsolatban: „Tulajdonképpen nincs különbség az »alkalmazott« és a »tisztá« nyelvészet között. Az »alkalmazott« és a »tisztá« nyelvészet egy és ugyanaz, azaz nyelvészet: az alkalmazott nyelvészet nem más, mint a »tisztá« nyelvészet alkalmazása egyes kérdésekben ... Nem létezett és sohasem létezhet két-féle nyelvészet ... egy nyelvészet lesz vagy pedig nem lesz nyelvészet” (Haberland and Mey 1977:4).

¹³ A cambridge-i kongresszus bevezető beszámolójának zárószavai e tekintetben védőbeszédként hatottak; 1. Malmberg (1971:17–18).

IRODALOM

Back, O. (1970). Was bedeutet und was bezeichnet der Ausdruck „angewandte Sprachwissenschaft”? *Die Sprache*, No. 16. 21–53.

Bugarski, R. (1976). Položaj psiholingvistike u krugu lingvističkih disciplina. *Strani jezici*, god. V, br. 4, str. 262–267.

Bugarski, R. (1977). A Plea for Integration in Linguistics. Paper Prepared for Burg Wartenstein Symposium „Dilemmas of Focus in Linguistics” September 1977. New York: Wenner-Gren Foundation for Anthropological Research.

Bugarski, R. (1973.) Reflections on the Goals of Linguistics. (Sajtó alatt a bécsi XII. Nemzetközi Nyelvészeti Kongresszus aktáiban.)

- Corder, P. (1973) Problems and Solutions in Applied Linguistics. In: *AILA Third Congress Proceedings*, Vol. II (Eds. J. Qvistgaard et al.) Heidelberg. Julius Groos 3—23.
- Corder, P. (1973). *Introducing Applied Linguistics*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Dimitrijević, N. (1975). O primenjenoj lingvistici. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja u Beogradu*, br. 8, str. 305—308.
- Ferguson, C. A. (1975). Applications of Linguistics. In: *The Scope of American Linguistics* (Ed. R. Austerlitz). Lisse: Peter de Ridder, 63—75.
- Fraser, B. (1974). The State of the Applied Linguist. In: *Georgetown University Round Table on Languages and Linguistics* (Ed. R. Jankowsky). Washington, D. C.: Georgetown University Press, 93—101.
- Gottwald, K. (1977). Applicational Levels in Applied Linguistics. *IRAL*, Vol. XV, No. 1, 55—63.
- Haberland, H. and J. L. Mey (1977). Editorial: Linguistics and Pragmatics. *Journal of Pragmatics*, Vol. 1, No. 1, 1—11.
- Halliday, M.A.K., A. Mc Intosh and P. Strevens (1964). *The Linguistic Sciences and Language Teaching*. London: Longmans.
- Hüllen, W. (1974). Gyűjtemény bemutatása: Perren and Trim (1971). *IRAL*, Vol. XII, No. 4, 355—360.
- Kühlwein, W. (1973). Applikation der Linguistik. In: *Lexikon der germanistischen Linguistik* (Hrsg. H. P. Althaus et al.). Tübingen: Max Niemeyer, 561—571.
- Malmberg, B. (1971). Applications of Linguistics, In: Perren and Trim (1971), 3—18.
- Mihailović, Lj. (1970). *Ogledi iz primenjene lingvistike*. Beograd: Filološki fakultet (Monografije, knj. XXXIV).
- Mikeš, M. (1973). Primljena lingvistika i njeni zadaci. *Savremenost*, god. III, br. 3, str. 231—234.
- Pap, L. (1972). What Do We Mean by Applied Linguistics? In: *Studies in Language and Linguistics* (Eds. R. W. Ewton, Jr. and J. Ornstein). El Paso: University of Texas Press, 101—114.
- Perren, G. E. and J. L. M. Trim (Eds.) (1971). *Applications of Linguistics, Selected Papers of the Second International Congress of Applied Linguistics*, London: Cambridge University Press.
- Roberts, A. H. (1969). Current Problems of Applied Linguistics. In: *Actes du Xe congrès nternational des linguistes*, vol. I. Bucarest: Academie de la RSR, 175—182.
- Spillner, B. (1977). On the Theoretical Foundations of Applied Linguistics, *IRAL*, Vol. XV, No. 2, 154—157.
- Vilke, M. (1977). IV kongres Međunarodnog udruženja za primijenjenu lingvistiku u Stuttgartu. *Godišnjak Saveza društava za primenjenu lingvistiku Jugoslavije*, br. 1, str. 81—85.

REZIME

POJAM I ZNAČAJ PRIMENJENE LINGVISTIKE

Ovaj rad polazi od razlike između pragmatičkog aspekta primenjene lingvistike, čija se važnost ogleda u njenoj rastućoj institucionalnoj infrastrukturi, i njenog teorijskog aspekta, kome do danas nije sistematski poklanjana dužna pažnja. Postoji raskorak utoliko što je primenjena lingvistika

u pragmatičkom pogledu oblasti u punom razvoju, dok s teorijskog stano-
višta njen pravi obuhvat i njen status u odnosu prema lingvistici ostaju
sporni. Iz iznete agrumentacije proističe da se ona zapravo ne može defi-
nisati polazeći od nekog koherentnog predmeta istraživanja, od neke speci-
fične metodologije, pa ni od nekog objedinjenog skupa istraživačkih ciljeva.
Zauzima se stav po kome primenjenu lingvistiku na teorijskom planu treba
posmatrati kao *pristup* celoj lingvistici pre nego kao jednu njenu odelitu
granu. Umesto razdvajanja dveju disciplina, lingvistike i primenjene ling-
vistike, više je u skladu sa prirodom današnjih lingvističkih istraživanja da
se primenjena lingvistika shvati kao, u osnovi, ništa drugo do sama ling-
vistika, samo sa spoljnom orijentacijom. Pri ovakvom tumačenju bilo bi teže
pobrkati primenjenu lingvistiku, kao jednu naučnu disciplinu, sa nekim hete-
rogenim skupom praktičnih jezičkih problema. Ovo bi takođe opravdalo
zamenjivanje termina „primenjena lingvistika”, kome se mogu staviti razli-
čite zamerke, izrazom „primene lingvistike”. Međutim, ovde se ne zagovara
nikakva nasilna terminološka promena, jer je uobičajeni termin već ukore-
njen. Ipak se ističe da sam ovaj termin ne bi smeo da zamagli sve bogatiji
potencijalni sadržaj pojma koji označava. Ova teorijska razmatranja dovode
se u vezu sa primenjenim lingvističkim aktivnostima u savremenoj Jugos-
laviji, na čiji se značaj ukratko ukazuje u kontekstu kongresa na kome je
izlaganje podneto kao uvodni referat.

SUMMARY

THE NOTION AND IMPORTANCE OF APPLIED LINGUISTICS

This paper distinguishes between the pragmatic aspect of applied lin-
guistics, the significance of which is made evident by a growing institutio-
nal infrastructure, and its theoretical aspect, which has to date not received
the systematic treatment it requires. There is a discrepancy in that applied
linguistics is pragmatically a flourishing field, while being theoretically
controversial as to its proper scope and its status in relation to linguistics.
It is argued here that it can scarcely be defined in terms of a coherent
subject matter, a specific methodology, or even a unified set of research
objectives. The view is taken that on the theoretical level applied linguistics
should be regarded as an *approach* to the whole of linguistics rather than
as a distinct *branch* of it. Instead of separating out two disciplines, linguis-
tics and applied linguistics, it is more consistent with the nature of linguis-
tic research today to consider applied linguistics as essentially nothing other
than linguistics itself, only with an external orientation. Such an interpre-
tation would make it harder to mistake applied linguistics, a scientific dis-
cipline, for a heterogeneous collection of practical language problems. This
would also warrant the replacement of the term „applied linguistics”, mis-
leading and objectionable on several counts, by the phrase „applications
of linguistics”. However, no forceful terminological change is advocated,
since the former term is too well established. It is pointed out, nevertheless,
that the term in question should not be allowed to obscure the increasingly
rich potential content of the notion it refers to. These theoretical consid-
erations are brought to bear on applied linguistic work in present-day Yu-
goslavia, whose importance is briefly discussed in the context of the cong-
ress to which the paper was presented as a keynote lecture.

